

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Περικλής Παντελεάκης Αρχιτέκτων

Ο κ. Κώστας Μαντάς στο άρθρο του «Ελληνορωμαϊκός Πολιτισμός» (*Αρχαιολογία & Τέχνες*, τυχ. 77, σσ. 66-70) ξεκινάει ορθά, λέγοντας ότι ο «δικτός πολιτισμός έχει ως θεμέλιό του όχι τον ελληνικό πολιτισμό, αλλά τη «ρωμαϊκή εκδοχή του». Είναι λόγικα παρατηρήσιμη, πολύ σωστή, τις μεγάλες ομοιοτητές της Ελληνιστικής εποχής και της «οικουμενικότητας» της με τη δική μας «παγκοσμιοποίηση» καθώς και της ελληνιστικής «αρχιτεκτονικής» με τη σημερινή αγγλική γλώσσα.

Στη συνέχεια όμως, κριτίζει τις «κουλές» του προς τους Νεοέλληνες, ενώ αφήνει να φανεί – συχνά με υπονοούμενα – πως μας θεωρεί – τουλάχιστον ως προς την ιστορική μας τοποθέτηση – «καθυστηρημένους» για να μην πω «τριτοκοσμικούς». Λέει συγκεκριμένα (σ. 66):

«Οπίσθιο, θα ήταν παράλογο να αρνηθεί κανείς τη σχέση που δημιουργήθηκε μεταξύ Ρώμης και Ελλάδας, από τον 3ο π.Χ. αιώνα, και που εξελίχθηκε σε ένα πολυκύνητο πολιτιστικό μίγμα [1]. Όσο και αν καταλείψει τους Νεοέλληνες το νηυστό ρητό ότι η Ελλάδα “υποδούλωσε το αγροτικό λάτιο με το πνεύμα της”, η πραγματικότητα, ή τουλάχιστον τα θραυσμάτα της που ανιχνεύουμε μέσα από πηγές του ελληνιστικού και του ρωμαϊκοκρατούμενου χώρου, αφήνουν να μά διαφοροτική ιστορία.»

Παρακάτω (σ. 67) κάνει «μάλαντα» την πλειονότητα των Ελλήνων ιστορικών που «δεν έχουν συνειδηφέρει όσο πρέπει στην ανάπτυξη της μελέτης της ελληνιστικής και ρωμαϊκής ιστορίας, γιατί οι ιδέες, οι προτάσεις, του νεοελληνικού κόσμου, εδω-μυρεστηούνται καλύτερα από τη μελέτη της κλασικής Ελλάδας» [Οι υπογραμμισμένες είναι δικές μου]. Η προσπάθεια ακριβώς του κ. Μαντά να αποδείξει ότι οι δύο χωριστοί πολιτισμοί (ο ελληνιστικός και ο ρωμαϊκός) που αναπτύχθηκαν στο «ρωμαϊκοκρατούμενο χώρο» είναι «δύο ενιαίες», είναι που με βρίσκει εντελώς αντίθετο· και μάλιστα για πολλούς λόγους.

Η βασική μου αντίρρηση στρίβεται στις αδιαφορημένες διαφορές ποιοτήτων. Γιατί τελικά οποιοσδήποτε πολιτισμός κριναίται και γίνεται αποδεκτός ή όχι, με κύριο – ίσως μάλιστα και μοναδικό – κριτήριο τις ποιότητες που περιέχουν τα δημιουργήματά του.

Όμως είδισα ανατρίηχο είναι το γεγονός ότι η Ελληνιστική εποχή, μολονότι βρίσκεται σε πανδημολογούμενη παρακμή – οικονομικά με τις δύο προηγούμενες της: την «Αρχαϊκή» – βρίσκεται ποιοτικά πολύ υψηλά συγκρινόμενη με την υποβόθρην των ποιοτήτων σε όλες τις πολιτιστικές ρωμαϊκές εκδηλώσεις· και της τέχνης και της σκέψης.

Με βάση αυτό το οπτικτικό, που δεν βασίζεται σε απλές υποθέσεις αλλά προκύπτει από ορισιοθήσεις σύγκρισης κάνουμε ανάμεσα στα ελληνιστική με αντίστοιχα ρωμαϊκά πράγματα, δεν βρίσκω για ποιο λόγο να ασχοληθούμε, όπως υποστηρίζει ο κ. Μαντάς, με πράγματα υποβαθμισμένα, ή εστώ μετρία. Βέβαια η σύγκριση γίνεται πάντοτε με κριτήρια ποιοτικά, που φυσικά δεν έχουν καμία σχέση με επιτυχίες πολιτικοκρατωματικές. Γιατί ο πολιτισμός ουδέποτε είχε σχέση με τα μεγάλα μεγέθη (κατακτήσεις, στρατιωτική ή οικονομική δύναμη), ή με μεγάλες κατασκευές (οικοδομηματα, τεχνικά έργα, μεγάλα μεγάλα πλοία, ή γλυπτά κ.λπ.).

Βέβαια ο κ. Μαντάς άλλα υποστηρίζει (σ. 68): «Ενώ ο ελληνιστικός κόσμος ήταν διαπλεγμένος σε ασθενδές πόλεμο κράτη, σε φιλοπάτριες Συμπολιτείες και σε βασιλεία, η Ρώμη, έχοντας ξεκινήσει από ασήμαντα αγροτικές οικονομίες, ανέπτυξε με τη βία τις ιταλικές πόλεις στο πολιτικό της σωμα, ενώ συντρέφει με απίστευτη σκληρότητα κάθε αντίπαλό της. Για παράδειγμα, στη διάρκεια ενός από τους ιουδαϊκούς εμφύλιους πολέμους οι ρωμαϊκές δυνάμεις, που υποστήριξαν τον βασιλιά Ηρώδη, όταν καταλάβαν την Ιερουσαλήμ επιδόθηκαν σε όργανο σφαγής του πληθυσμού, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο Ηρώδης φοβήθηκε ότι θα μείνει χωρίς ιππικούς [1]. Κανένας ελληνιστικός στρατός δεν μπορούσε να αναμετρήσει νικηφόρα με τις ρωμαϊκές λεγεώνες στο πεδίο μάχης.» [Οι υπογραμμισμένες δικές μου].

Για την κτηνώδη συμπεριφορά του κ. Μαντάς συνεχίζει (υπόσ. 12 σελ. 70): «Ανάλογους εμφύλιους διαπλέξεις οι Ρωμαίοι του Σάλλου, όταν καταβάραν την Αθήνα το 80 π.Χ., όταν και πόλη χριστέα της ή επιβίβασαν τον νηυστό αναγωγικό τους να μετριάσει ή σφαγή του πληθυσμού.» Και βέβαια δεν μπορεί να καταλάβω τη σχέση της κτηνώδους με τον πολιτισμό και τον να ανακάλυψε ο κ. Μαντάς, ώστε να μας κατηγορεί να δεν μελετούμε με επάρκεια αυτόν τον «πολιτισμό».

Μα η διαπίστωση της βαρβαρότητας των Ρωμαίων και της... ευγενικής τους συμπεριφοράς απέναντι στους απειθαρχούς αποστασιαστές τους ή ξέρουν όλοι. Πόσο παραστατικό ο Αυστριακός Λαυρέντιος Γκέμερντ, ρωμαιοκαθολικός ιερέας και θερμός λάτρης του ελληνικού πολιτισμού σε όλη του τη διάρκεια, στο βιβλίο του *Η Δύση της Δύσης. Η απομυθοποίηση της Ευρώπης και ο Ελληνισμός* (εκδ. Παπαθωπύ 1977 σ. 18) παρατηρεί:

«Την πρώτη δεκαετήν αναγωγή της οργανωμένης βίας σε ιδεολογία τη συναντούμε στην αρχαία Ρώμη: εκεί συνδέθηκε για πρώτη φορά το όνειρο της κοσμοκρατορίας με τη θεωρία κάποιου «αποστολής» με την ελαζονική εδωίση ότι η Ρώμη οφείλει να φέρει στους υποδουλωμένους την Humanitas, την «ανθρωπιά» και την Pax Romana, τη «ρωμαϊκή ειρήνη» [Οι υπογραμμισμένες δικές μου].

Έτσι, με βάση τη «σουλωνιστική» του κ. Μαντά, θα ήρπε να απαιτηθούν από τους ιστορικούς – σε παγκόσμια κλίμακα – να πάψουν να «αχολώνονται με την “απλή ιστορία” και να επιδοθούν με ιδιαίτερη εμψύχι στη μελέτη όλων των οδιστικών κατακτήσεων, όσων είχαν την «καλοσύνη» και το «αφιλότιμο» να επιδοθούν σε ανειρηστές χιόνιπτες (Αττίλας, Γέργκιος-Χαν, Ταμερλάνος κ.λπ.).

Η προσωπική μου θέση σε σχέση με τη «σωστή» μελέτη της ιστορίας είναι να σταματήσει η ενοσχόληση με τα «καυκάματα» βασίλειων, πολιτικών ή στρατιωτικών, ή όσων αυτές οι περιγραφές να μπορούν να θεωρηθούν σημαντικές. Η πραγματική γενεολογία από την ιστορία είναι οι «ιδέες» και η «επιπτώσιμότητα» των εραπειών που εξετάζονται, ενώ η αδιάφορη διατύπωση τους γίνεται μέσα της πολιτιστικής δημοκρατίας κάθε εποχής. Γιατί αυτές οι «επικρατούσες ιδέες» είναι που καθορίζουν στην πράξη και την τελική στάση μιας κοινωνίας και των ηγετών που παράγει η κάθε κοινωνία.

Οι, έχει απομείνει στον άνθρωπο διαχρονικά και σε παγκόσμια κλίμακα, είναι η ημεμεσιακή παρακαταθήκη και η πολύτιμη κληρονομιά του· είναι τα πολιτιστικά προϊόντα. Δυστυχώς η «τυπική ιστορία» των επισήμων «τυπικών ιστορικών», άωνες τώρα, στρίβεται σε και ασχολείται με τρία πράγματα: την πολιτική, τη στρατιωτική και την οικονομική πλευρά της ιστορίας. Πολύ συγκεκριμένα οι «τυπικές ιστορίες» καταδέχονται να αφηρωθούν και κάποιες – λιγοστές πάντα – να «ιδέες» και στον πολιτισμό, που τον βέλπουν σαν τον «πρωτό συγγενή».

Επίσης, εντελώς αντίθετο με τον κ. Μαντά με βρίσκει η εμμονή του στην ανάγκη να βασιζόμαστε τους Έλληνες «κόλακες» των Ρωμαίων που συνεργάστηκαν μαζί τους («δοσολογήσει» θα τους ονόμαζαν στην μετακοχική περίοδο). Η υποχώρηση, ο συμβιβασμός και η υποταγή στη δύναμη των ονιδωτήτων κατακτήσεων δεν δικαιολογείται με τίποτα! Ο θαυμασμός μας για την περφηγή αντίσταση των Ελλήνων στις Θερμοπύλες, στο Μαραθώνα, στη Σαλαμίνα, το 1821, στην Αλβανία, στην Κατοχή, δεν οφείλεται στο ότι αντίστέκονταν σε «ευκόλο» αντιπάλους; το αντίθετο. Βασιζόμαστε τη λεβεντιά και το υψηλό φρόνημα. Από αντίστοιχα υψηλά φρονήματα είναι που δημιουργούνται και οι ουσιαστικοί πολιτισμοί. Τα υπολείματα παραμένουν «προφασίες εν αμαρτίας». Και βέβαια δεν είναι λίγοι οι Έλληνες «λέγιοι» κ.λπ. που πωλήσαν την ψυχή στους κατακτητές, προσδοκώντας όχι μόνο την ευνοϊκή τους, αλλά και τριτοκτική ανταμείβη καθώς τους προσβάλλει να «αποδουλώσει». Τέτοιοι δεν είναι μόνον ο Πολύβιος, ο Ποσειδώνιος που αναφέρει ο «εραστής της ιστορίας» κ. Κ. Σιμόπουλος – όπως με πολλή συγκεκριμένα καταδέχεται να τον αναφέρει ο «επαγγελματίας ιστορικός» κ. Μαντάς, Υπάρχουν και άλλοι (βλ. Ι. Τσιφούρας *Σύγκριση πολιτισμών στο Republica του Κιέριου*, εκδ. Παπαθωπύ 1996) που εκτός από το ότι είναι «ανταπέθετοι», μου δημιουργούν και κάποιες αμφιβολίες για την ορθότητα των όσων λένε. Ένας από τους πλέον αντιπαθείς, που οι Ρωμαίοι μας τον παρουσιάζουν ημεμιακά ως «εισαγωγικό», είναι ο Πλούταρχος. Αυτός ο κύριος πόλις μας να συγκρίνει ποιοτικούς Έλληνες με κάποιους θρήνη ιστιοτικούς τους Ρωμαίους, ώστε να λογιζέται την ανασφάλεια που ένωσαν οι Ρωμαίοι απέναντι στους Ελληνικούς «λέγιοι» κ.λπ. που πωλήσαν την ψυχή τους στους κατακτητές και τον εμπνεύσανε μες κορυφαίους στιγμές του Πολιτισμού – τον Περικλή – κάποιον κύριο ονόματι Φόβλο Μόδομο (3ος π.Χ. αιώνας). Εναν μάλιστα τόσο θρηνη «εκατοκροί» τον Καρχηδονιακούς πολέμους. Το ίδιο ανεμυθίαστα είχε το θρόνος να συγκρίνει τον μεγαλύτερο στρατηγό αντίπαλο όλων των εποχών, τον Μεγαλέξανδρο, με έναν, σημαντικό ίσως, πολιτικό και αυτοκράτο-

ρα. Όμως ο Πλούταρχος δεν είχε τη δυνατότητα να καταλάβει πως ο Μεγαλέξανδρος υπήρξε ο μοναδικός κατακτητής τον οποίο κυριολογικά Άσπρανδον όλοι κατακρίθηκαν από αυτόν, απορώταως για μια κορυφαία μελέτη της Παιδείας και Ιστορίας.

Ίσως, το ότι οι Έλληνες, ενώ βρισκόταν υπερωμαϊκή κατοχή, προσεβήσαν να μνημονεύουν προγενέστερα πρότυπα εποχών δόξης και ακμής επανοφρόντως – σαν τους καθαραιουσιανούς – παιδιότερα γλωσσικά ιδιώματα, μπορεί να μην ήταν η ιδανική λύση; Μπορούμε, ωστόσο, να το δικαιολογήσουμε ως παρηγορία με τις αναφορές στις "παλαιές δόξες". Μα ήταν φυσικό να επιπειθείται τον κλίμα της παρακμής που είχε εκδηλωθεί με το θάνατο του Μεγαλέξανδρου. Ακόμα περισσότερο αν σκεφτούμε ότι ζούσαν υποδουλωμένοι κάτω από άδραστοι κατακτητές οι οποίοι έλεγχαν αυστηρά και ζηλότυπα κάθε τους εκδήλωση.

Παύλ Σωπρά παρατηρεί ο Γκέμερς (ό.π. σ. 171): «...Τι ήταν όμως αυτό που παρακίνησε τους λαούς της Ανατολής της Ρωμαϊκής και τελικά τον κόσμο της Αναγέννησης και ύστερα τους αστούς της νεοκλασικής εποχής να μνημονεύουν τους αρχαίους Έλληνες, οι οποίοι ούτε καν ήταν πρόγονοί τους; Το ότι οι Ρωμαίοι –που στην τούτα του πολιτισμού ήταν άγονοι, για μια ούμμε ανέκαινε– παραλάβαμε τον ήθη διεθνοποιημένο πολιτισμό της Ελληνιστικής εποχής, αφού ήπικαν στο πολιτικό κέντρο να άρνησαν οι διάδοχοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είναι κάπως φυσικό. Διεθνης είχε γίνει ο ελληνικός πολιτισμός πριν απ' όλα μέσα των εμπορικών σπικιών και μόνο κατά δεύτερο λόγο με τον επεκτατισμό του Μεγάλου Αλεξάνδρου...» και παρακρίται:

«...Στην Αναγέννηση πρέπει να είχε ασκήσει επίδραση κάτι άλλο: πιθανώς η εικόνα του ανθρώπου όπως παρουσιάζεται στην αρχαία ελληνική τέχνη... [που όμως, προσέθετε εγώ, οι Αναγεννησιακοί δεν τον είχαν ποτέ δε στα πρωταίστοτα έργα της, αλλά μόνο μέσα από ρωμιακά αντιγράφα]. ... ο κόσμος των μορφών της σπουδαίας Γαθητικής εποχής... ήταν απλάτα δεμένος με την αυστηρή ιεραρχία του φεουδαρισμού, πρόγμα που για την οπρόχρηση τήτων αστών ήταν ανυπόφορο. Με αυτή την αποκόλυση πρέπει να συνδέεται το τελέριο γεγονός ότι για πρώτη φορά στην ιστορία μια καινούρια τάξη πήρανε με τον ερχομό της μία νεκρή κοιλότητα για πρότυπα, με την επιθυμία να την ξαναζωντανεύσει, αντί να ψάξει για δική της φυσιολογική πολιτιστική έκφραση...» Και πιο κάτω (σ. 172) παρατηρεί κάτι σημαντικότατο: «...Και κάτι άλλο χαρακτηριστικό για τις δύο περιπτώσεις, δηλαδή για τον αρχαίο Ρώμη καθώς και για την Αναγέννηση: ενώ παραλαμβάνουν τον ελληνικό, αποστρέφονται, ακόμα και μισούν τους Έλληνες. Οι Ρωμαίοι δεν τους αφήνουν πολιτικά δικαιώματα, οι Έλληνες μόνο σαν δούλους-δούλους γίνεται δεκτοί από τα νέα αφενικά, ή σαν φύλακες μουσειού στην ίδια την πατρίδα τους, η οποία για τον Ρωμαίο ονομά, είναι κάτι σαν πολιτιστικό Disneyland για τα παιδιά τους. Στην Ελλάδα που Μελάνης και της Αναγέννησης συμβάλλουν το ίδιο: το βυζαντινό θανάτωμα μισπότε τότε (πράγμα που κατά παράλογο τρόπο ισχυριό ως σήμερα), το καταστρέψανε στην άδ Στουλοφορία... Μετά την άλωση της Πόλης δέχθηκαν μετά πάλι χαράς τους πρόσφυγες σαν Δουκάλους... όπως στην αρχαία Ρώμη...»

Ίσως, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Ρωμαίοι, μόλις άρχισαν να συνειποποιούν ότι έγιναν κομμοκράτορες, με σύστημα καλύτερησαν την 'ανύψωση' του εθνικού τους εγωισμού. Προσπαθώντας να αποδείξουν ότι ήσαν σπουδαιότεροι από τους Έλληνες, τουλάχιστον στο πολιτεμα – μιας και δεν τολμούσαν να ισχυριστούν κάτι τέτοιο για τα πολιτιστικά. Επιστρέφοντας γι' αυτό συγγραφείς, ρήτορες και πολιτικούς σαν τον Κάτω του Πρεζβιτερο, ή τον Κικέρων – ονόματα βαρύδουλοτα. Επειδή αδυνατούσαν να αποδεχτούν πως ήσαν κατώτεροι από κείνους που υπεστήζανε στρατιωτικά (βλ. 1. Ταίφιας, σ.77).

Ίσως, θα έβλεπα να αναφερθώ στην τελευταία παράγραφο του κειμένου του κ. Μαντά (σ. 7), καθώς και στην υποσημείωση αριθ. 27 στην οποία μας παραπέμπει. Αυτάτα, λοιπόν, ο κ. Μαντάς γράφει: «...ελάχιστοι Έλληνες φιλόλογοι και ιστορικοί ασχολήθηκαν με το θέμα της σχέσης ελληνισμού και Ρώμης, και αυτο γιαι η επίσημη δεσολογική κατευθυνση σε όλες τις βαθμίδες της ελληνικής εκπαιδεύσεής ήταν, έως πρόσφατα, η εβδαισιώτικη της Αθηνών του σου Π.Χ. αιώνα. Ίσως η έννοση της Ελλάδας στην Ένωμένη Ευρώπη να δώσει έμφαση στη μελέτη της ρωμιακής Ελλάδας...», και στη συνέχεια αναφέρεται με ενδιάθετο «... στη δημιουργία ενός νέου ιδεολογικού, που θα ενδιδόρεται για πιο οικονομικές λύσεις». Στο σημείο αυτό παραπέμπει στο βιβλίο των Α. Φραγκουδάκη - Θ. Δραγών με με τίτλο *Τι είναι η πατρίδα μας*; και υποτίτλο *Εθνοκεντρισμός στην Ελληνική εκπαιδεύση* (Αθήνα 1998).

Σε αυτή την παράγραφο, σημαντικόι άδ ασυνάτω να καταλάβω κάποια πράγματα:

Το πρώτο είναι η περιέργη (για μένα) θεωρία ότι όποιος τοιμήνει να αποκτήσει τα "πικετέια", την "ψευδοειδίκτη" και ηρωιστική την "αυθεντία" των οποίων Δυτικών του "κολλάνε τη ρετινάδα" και το βαρβατό αμάθητο του "Εθνοκεντρισμού", ή άλλως του "Εθνοκεντρισμού". Όσο ήταν δίκαιο μια τέτοια κατηγορία αν ο ανα-

φορές στα ελληνικά πράγματα (αρχαία, βυζαντινά ή μειυβυζαντινά) γίνονται με αφοριστικό τρόπο. Και μη μου πείτε ότι δεν είναι εξίσου αφοριστική και η αντίθετη άποψη που θεωρεί, α priori, μάλιστα, καθετί που γίνεται ή λέγεται "εις την Εσσησία" ανοήτατο. Μια τέτοια θέση θα λέγαμε –δικαιολογημένα – «Ερωμαίοι».

Όμως ένας και μοναδικός τρόπος υπάρχει για την απήφιση των διαφόρων εποχών: οι ποιητίες που μπορούμε να βρούμε στα έργα τους. Το αν οι πολιτισμοί αυτοί είναι δημιουργία "μεγάλων" κρητών ("μεγάλων" στρατιωτικά, πολιτικά, οικονομικά κ.λπ.) είναι δευτερεύον ζήτημα. Γιατί όλα τα παρπάνω στοιχεία δύναμης είναι πράγματα αδιαφορήθητα "ποιστικά". Μα το μοναδικό που μετράει για τον Άνθρωπο και το Πνεύμα του είναι οι ποιητίες.

Έχουν υπέρθε πολιτισμοί προερχόμενοι από "μεγάλα κρητά", όπου η παπάτη και η ποιητία ανυψώσαν (Αγγυτός, Κίνα κ.λπ.). Όμως είναι τραγικό λάθος να θεωρούμε ότι τα ποιστικά μεγέθη (δύναμη πλούτος κ.λπ.) αναγκαστικά θα καταλήξουν σε ποιστικά μεγέθη. Ένα αντίθετο σφωρό λάθος είναι η απήφιση των πολιτισμών με βάση εθικά ή φυλετικά κρητήρια. Έτσι, στο χρόνο της η παυτοποίησης και η πάλη του Πρωσικού Αυτοκρατορίας δεν μπόρεσε να "παράγει" ποιά μετριο επιπέδου ποιστικά προϊόντα. Το ίδιο ακριβώς συνέβη και με τη Ρώμη. Μα και το σύγχρονο ακριβές αντιγράφο της Ρώμης, οι ΗΠΑ, που δεν καθάσαν, ποιά όλες τις ασπρικές τυμπανουκρούσεις και τα "αλληλοθυμίσματα", να φτιάξουν "ποιστικά σπουδαία πολιτισμό", όσο και αν «καμωμένοι» ότι διαθέτουν σπουδαία δημιουργούς (Βραβεία Νομπελ, έργα τέχνης ή σκέψη). Η αλήθεια είναι πως ό,τι φτιάχθηκε στο χώρο των ΗΠΑ κουβαλούσε μαζί του τις ποιστικότες κληρονομίες κάποιων χριστιανικών μεταναστών που εγκαταστάθηκαν εκεί (και μάλιστα "αναορασμένων", ή "νοκιασμένων", όπως ο Αϊσάκι κ.λπ.) κληρονομίες κυρίως ευρωπαϊκές, και κι από άλλες ηπείρους προερχόμενες, αν θέλουμε να είμαστε αντικειμενικοί.

Το δεύτερο που δεν καταλαβαίνω είναι σε ποια «ογκική» βασίζετα η πρόταση του κ. Μαντά να ασχοληθούμε με τη «μελέτη της ρωμιακής Ελλάδας και τη σχέση της με τη Ρώμη». Πιστεύει άραγε ότι έτσι γίνονται αυτόματα "οικουμενικότεροι"; Μήπως αυτοί οι οπούδοι Ρωμαίοι που τόσο άδικα καταφωρμάσαν έχουν κάτι να μας διδάξουν; Μήπως το πώς να γίνουμε κομμοκράτορες; Γιατί τα μόνα στα οποία διαφέρωσαν ήσαν η βία, οι κατακτήσεις και τα τεχνικά έργα. Σε όλα τα άλλα δεν πρόσφεραν τίποτα ή, πιο σωστά, πρόσφεραν την υποβάθμιση τους αντιγράφων (βλ. το άρθρο μου με τίτλο «Η μακρομιακή παρανόηση» στο Αρχαιολογία και Τέχνη, τεύχ. 56, Σεπ. 1995, σσ. 74-78, όπου αναλύονται όλα τα παρπάνω).

Επίσης, διερωτώμαι γιατί ο κ. Μαντάς μαζί με τους σπαδοούς της οικουμενικότητας που έπαινωθαίνον τον ο 5ος αι. π.Χ. «χρειάζεται εβδαισιώτικη» δεν τους έφτασαν τους πολυάριθμους «αποφωρματισμένους εβδαισιώτες» που υπάρχουν, παραπέρα μια ρωμιακή, παρτιανική και ουσιαστικά ανήθη "διάνοση" των Αυτοκρατοριών των Γάλλων, Γερμανών, Βυζαντινών κ.λπ.). Σήμερα ο αιώνας αυτός είναι παγκόσμια μετεμπετισμός από τη σφαίρα και τεκμηριωμένη έκδοξη οπούδοιων καταληπών (J. de Romilly, J. Lacarrière κ.λπ.). Μάλιστα πρέπει να προσέξουμε ότι η σημερινή έκδοξη του αρχαιοελληνικού πολιτισμού δεν επιτρέπει σε "ιδεολογημάτα", όπως φαντάται ο κ. Μαντάς και η κα Α. Φραγκουδάκη, αλλά στον τεκμηριωμένο εντιπομο των ποιστιών που περιεχονται στη σημερινή τους.

Υπάρχουν δύο λέξεις που εβδαιζώνουν τους σπαδοούς της "οικουμενικότητας": η "ελληνικότητα" και η "παράδοθος". Είναι δύο έννοιες που ουσιαστικά καταδέχονται από την «νεύτα του 30», η οποία περιελαμβάνει κάποιους σεβαστούς δημιουργούς, των οποίων τη σφωρότητα, τη δημιουργικότητα, μια και τη συνέχεια, η "αποφωρματισμένη εβδαισιώτικη" Ελλάδα μας παρουσιάζει μια ρωμιακή, παρτιανική και ουσιαστικά ανήθη "διάνοση" των Αυτοκρατοριών των Γάλλων, Γερμανών, Βυζαντινών κ.λπ.). Σήμερα ο αιώνας αυτός είναι παγκόσμια μετεμπετισμός από τη σφαίρα και τεκμηριωμένη έκδοξη οπούδοιων καταληπών (J. de Romilly, J. Lacarrière κ.λπ.). Μάλιστα πρέπει να προσέξουμε ότι η σημερινή έκδοξη του αρχαιοελληνικού πολιτισμού δεν επιτρέπει σε "ιδεολογημάτα", όπως φαντάται ο κ. Μαντάς και η κα Α. Φραγκουδάκη, αλλά στον τεκμηριωμένο εντιπομο των ποιστιών που περιεχονται στη σημερινή τους.

Προφανώς η σωστή τοποθέτηση απέναντι στην "παράδοθη" δεν είναι η επιμωρρωματισμοί! Δυστυχώς, ο τρόπος που αυτό αντιπετυθείται σήμερα είναι ακριβώς αυτό: "ταγάνια", "τοποιοδάνια", "γκλίτσες", που πωλούνται σε όλες τις εγχώριες και μη τουριστικές αγορές (από το Μοναστηράκι ως τη διεθνή αεροδρομία και τα τουριστικά μαγαζιά της Τουρκίας, της Αγγυτός, της Ιταλίας, της Εβδαιτίας, του Μεξικού).

Όμως "παράδοθος" είναι ό,τι έχει απομείνει από την πολιτιστική παραγωγή (επιπλέον η ανώνυμη) των διαφόρων τόπων, είναι καταλειμμένη ως τρόπος έκφρασης μεγάλων χρονικών περιόδων και των λαών που ήσαν σε αυτές. Υπάρχουν κάποιιοι λαοί που διατηρούν μια συνέχεια της παράδοθός τους χωρίς διακοπή (κρη, Ινδία, Αγγυτός, Ελλάδα κ.λπ.) αλλά που εβδαιζώνουν ουσιαστικά (Σουμέριοι, Βαβυλώνιοι, Ατζίκοι κ.λπ.). Όμως πέρα από τέτοιες τοικίες παράδοθες υπάρχει και μια "παγκόσμια παράδοθος" που δημιουργείται ό,ταν κάποιες τοικίες, κυμωδούσες, περιέχουν μινύματα, μια κυρίως ποιητίες, που γίνονται αποδεκτές απ' όλους. Τότε περνάνε σαν πνευματικά κληρονομία στην παγκόσμια παράδοθη.

Λόγου χάρι, οι Έλληνες τραγικοί συγγωνοί Ευρωπαϊκής,

Ασιάτες, Αμερικανούς κ.λπ., οπότε δεν έχουμε πια να κάνουμε με έργα ελληνικά αλλά πανανθρώπινα. Κι εδώ βρισκόμαστε μπροστά στην πραγματική "οικουμενικότητα", που δεν έχει καμιά σχέση ούτε με την Pax Romana ούτε με την Pax Americana, που είναι τυπικά ιδεολογήματα. Έτσι, από τον Σολίτη ή τον Γκοίτε οι Έλληνες τρωικοί χρησιμοποίησαν ως δική τους παράδοση, με βάση αυτήν δημοιούργησαν το σπουδαιότερο έργο τους, ο Σολίτηρ και ο Γκοίτε έγιναν με τη σειρά τους η "παράδοση" για τους κατοπινούς θεωρητικούς κ.ο.κ.

Όμως θα πρέπει να σημειωθεί ότι βασικό στοιχείο που ξεχωρίζει στο έργο του καθενός τους είναι η "ελληνικότητα" για τους πρώ-

τους, η «γαλλικότητα» και η «γερμανικότητα» για τους επόμενους, η «γαλλικότητα» για τον Κλωντέλ κ.ο.κ. Εδώ θα ήθελα να προσθέσω ότι υπάρχει μια μελέτη του Nicolas Pevsner, γνωστού ιστορικού της τέχνης με σειρά σχετικών εκδόσεων (*Pelican History of Art, An Outline of European Architecture* κ.ο.κ.) με τίτλο *The Englishness of English Art* (Penguin Books 1956). Και φυσικά κανείς δεν διανοήθηκε να κατηγορήσει τον Pevsner για... επαρχιωτισμό. Κατηγορία που εκτοξεύεται συστηματικά από τους οπαδούς της "οικουμενικότητας" (Φραγκοκύπρια, Τσοουκάλας, εν προκειμένω Μαντάς κ.λπ.) σε όσους τολμήσαν να χρησιμοποιήσουν τους όρους "ελληνικότητα" ή "παράδοση".

“ΕΥΒΟΪΚΑ” ΚΑΙ ΙΟΥΛΙΑ ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Κώστας Σουέρεφ

Αρχαιολόγος

ΕΥΒΟΪΚΑ. L' Euboea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente. Atti del Convegno Internazionale di Napoli, 13-16 Novembre 1996 (a cura di M. Bats e B. d' Agostino). Coll. Centre J. Berard 16/AION Arch StAnt-Quaderno 12, Napoli 1998.

Στις 25 Αυγούστου 1995 η Ιουλία Βοκοτοπούλου, Πρώισταμένη της ΙΔΥ Γεωργίας Προϊστορίας και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Διευθύντρια του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, πέρασε στην αιωνιότητα, αφήνοντας στη γημήθια όσων την γνώρισαν την αείμηλη σφραγίδα της. Στις 15 Οκτωβρίου 1998 η Εφορεία της, ο Σύλλογος «Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης», το Centre Jean Berard και το Istituto Universitario Orientale της Νεάπολης, παρουσίασαν, τιμώντας τη γημήθια της, τον τόμο *Ευβοϊκά*, στην αίθουσα «Μ. Ανδρόνικος», στο Μουσείο που αυτή είχε διευθύνει για παραπάνω από δεκαπέντε χρόνια. Ο τόμος *Ευβοϊκά. Η Ευβοϊκά και η Ευβοϊκή παρουσία στη Χαλκιδική και τη Δύση* συγκεντρώνει τα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στη Νεάπολη της Ιταλίας, το Νοέμβριο του 1996.

Το ενδιαφέρον για τους Ευβοϊκούς έγκειται στα φαινόμενα αποικισμού στα οποία αυτοί ενεπλάκησαν, όπως αποδεικνύεται τόσο από τις αρχαίες πηγές όσο και από τα ανασκαφικά δεδομένα. Τα μεταπολεμικά χρόνια, η ανασκαφική δραστηριότητα στην Βορειοανατολική χώρα (Μένφι και Τωρόνη), στην Ίβη της Ευβοίας (Λευκαστή και Βιγλατοριά), αλλά και στις θέσεις της Μεγάλης Ελλάδας (Πιθιόκισσος, Κύμη και Ροντεσκαγιάνο), πρόσθεσαν νέα στοιχεία στην αρχαιολογική και ιστορική οχρήση για το θέμα.

Σε αντίθεση με τη σχετικά περιορισμένη ενασχόληση των Ελλήνων μελετητών με θέματα αποικισμού, ξένοι αρχαιολόγοι και ιστορικοί, ιδιαίτερα από την Ιταλία και τη Γαλλία, αντιμετώπιζον πολύ σοβαρά τις διάφορες πτυχές των ελληνικών αποικισμών προς τη Δύση. Οι νεότερες προσεγγίσεις τείνουν προς τη μετάπτωση του κέντρου βόρους από τον κυρίαρχο άξονα των μητροπόλεων -που εμπεδούν- στον άξονα των συμπεριφορών και των δυναμικών παραγόντων που λειτουργούσαν στους τόπους όπου ιδρύθηκαν αποικίες ή στις γειτονικές τους περιοχές. Η έμφαση στα στοιχεία που αφορούν τους τόπους υποδοχής των «εναγόμενων αποικισματούχων» ενδιαφέρει ασφαλώς και τους Έλληνες. Πέρα από τις συζητήσεις για τις μεταναστευτικές ομάδες και φύλμα στον ελλαδικό και ηπειρωτικό χώρο μεταξύ Αιγαίου και Ιονίου, που συναντά κανείς στις περισσότερες επιστημονικές μελέτες, ιδιαίτερα για το μεσοδωδεκήμερο από τον 12ο έως τον 8ο αι. π.Χ., η ουσιαστική διερεύνηση των διαφορετικών μορφών αποικισμού στα παλαιά της Μακεδονίας, της Θράκης, της Ηπείρου, και οπισθώδη στα γειτονικά ηπείρω, συνιστά απαίτηση κάθε βεβαίωσης. Οι χαρακτηριστικές περιπτώσεις της Μεδώνης και της Κέρκυρας δικαιολογούν πολλαπλές εκτιμήσεις των ανασκαφικών ευρημάτων.

Ποιες είναι οι αρχαιότερες φάσεις του λεγόμενου β' ελληνικού οπικισμού και από ποια στοιχεία συνίστανται; Ποιοι ανθρωπίνι παράγοντες και ποιες απτες συνέβαλαν στον αποικισμό; Από ποιους τόπους έφυγαν οι αποίκιοι και σε ποιους τόπους πήγαν να εγκατασταθούν; Οι προβληματισμοί αυτοί αποτέλεσαν βασικό άξονα της συνειδητής της 1996: "Incanto di studi sugli inizi della colonizzazione greca in Occidente", *Dialoghi di Archeologia* III, 1969. Οι Ευβοϊκοί αναδείχθηκαν τότε ως κυρίαρχοι ενός παγιωμένου που συμπεριλαμβάνει οικονομικές παραμέτρους -σχετικές με τα μέταλλα, τη ναυσιπλοΐα, το εμπόριο- και πολιτικές παραμέτρους - όσον αφορά στις αποφά-

σεις να κινήθουν πλοία και πληρώματα, να κατευθυνθούν σε συγκεκριμένα μέρη, να ιδρυθούν βάσεις και πραγματικές αποικίες, να ελεγχθούν τον πληθυσμό τους.

Πάνω στη ίδια θέματα, σχετικά με τις παράρχες του β' ελληνικού αποικισμού, έχουν υπάρξει, κατά καιρούς, ποικίλες διαπραγματεύσεις και στοιχεία, που έχουν συμβάλει σημαντικά στο να ανακύψουν νέα ερωτήματα και να τεθούν καινούργιοι στόχοι σχετικά με τη μελέτη του ευβοϊκού παράγοντα". Ποια η ποικιλία σημεία της ευβοϊκής παρουσίας στη βόρεια Ελλάδα και τη Δύση; Ποια η σχέση ανάμεσα στις ορατοτηρήσεις του αποικισμού στις δύο περιοχές; Ποιες μορφές ήταν οι σχέσεις των αποίκων και των εντόπιων γένων και κατά την ίδρυση αποικιών; Η πάλαι ποτέ τελεκή λίκνο η γέννημα των αποικισμών του 8ου αι. π.Χ.;

Ο τόμος *Ευβοϊκά* περιλαμβάνει τις εργασίες ειδικών πάνω σε αυτά και σε άλλα συναφή ζητήματα, μέσα από το πρίσμα πλέον των πρόσφατων αρχαιολογικών τεκμηρίων, από τις ανασκαφές σε θέσεις περιμετρικά του Θεματικού κόλλου και της Χαλκιδικής, τις οποίες σφράγισε καθοριστικά με την παρουσία της η εκπαύουσα Ιουλία Βοκοτοπούλου.

Ο Ι. Μαλκίν (Η Ίβη), ο Οδυσσεύς και οι Ευβοϊκοί κατά τον 8ο αι. π.Χ. συνοψίζονται με την παλιά άποψη του Π. Καλλιά και του Λ. Βρασέας, συνδέοντας τη γωνυγία της Οβιόκισσος με τη ευβοϊκή παρουσία προς τη Δύση, ο Α. C. Cassio (Ο ευβοϊκός πολιτισμός και η ανάπτυξη του Ελλαδικού Έπους) προβάλλει τη θεωρία σύμφωνα με την οποία η διαλεκτική των Ευβοϊκών επηρέασε την επιική ποιήση, όπως αποδεικνύεται από τις πρώτες επιγραφικές μαρτυρίες, Εξάλω, οι ίδιοι οι αρχαίοι πίστευαν ότι ο Θενανγής, από την ευβοϊκή αποίκια του Ρηγίου, ασχολήθηκε πρώτος -σε φιλογλικό επίπεδο- με τον Όμηρο. Ο F. De Polignac (Ναυσιπλοία και ίδρυση αποικιών: η Ήρα και οι Ευβοϊκοί του Αιγαίου στη Δύση) τονίζει την περιορισμένη σημασία των τοπικών παραδόσεων των Ευβοϊκών, σε αντίθεση με το «πολιτιστικό πρότυπο» του Αιγαίου, το οποίο και εκείνοι ακολουθούσαν. Κατά την άποψη του, η Ήρα των Ευβοϊκών δεν απέχει πολύ από την Ήρα των Αχαιών και των Άργους. Όπως και ο Απόλλων, η ευβοϊκή Ήρα εντοπίζεται σε «ένα μόνο και ίδιο σημείο» υποστηρίζει ο J. P. Morel (Ευβοϊκή και Φωκία) ελέγχοντας τους δευτερεύοντες ανιχνεύσεις σε δύο καούς διαφορετικούς μετόχους, που αντιμετώπιζαν από την έρευνα ως σύνολο, σε ό,τι αφορά τον αποικισμό του 8ου και του 6ου αι. π.Χ. Η Είρ. Σ. Λαμπίου (Η Ευβοϊκά και η Κοινή του Αιγαίου) ασχολείται με την έναρξη των Ευβοϊκών σε ένα ευρύτερο πολιτιστικό πλαίσιο. Με βάση την άποψη του Desbrosse του οι Ευβοϊκοί είχαν διαμορφώσει μια κοινή γλώσσα, μαζί με άλλες περιοχές της κεντρικής Ελλάδας και του Αιγαίου, από τον 11ο έως τα μέσα του 8ου αι. π.Χ., εστιάζει στην αρχαιολογική παραμτρο που μπορεί να υποστηρίξει την εν λόγω θεωρία. Η Ε. Σαπουνά-Σακελαράκη (Γεωμετρική Κύμη. Η ανασκαφή στο Βιγλατοριά Κύμης) επιδεικνύεται τη διακρίση των αρχαίων πηγών για την ίδρυση της αποικίας της Κύμης στην Κάτω Ιταλία (Κύμη της Αιολίας ή Κύμη της Ευβοϊκής), υποστηρίζοντας την ευβοϊκή εκδοχή. Ο D. Klopper (Ο Ήρας Ηράκλειτος και το σύστημα των κωπών της Ε. Περίοχης) ερευνά το μυθολογικό υπόστρωμα των πρώτων κωπών που έδωσαν ονόματα στα φύλα των πόλεων. Η S. Huber (Η Ερέτρια και η Μεσόγειος στον φως των ευρημάτων που προέκυψαν από χώρο βυθίων βόρεια του Ιερού του Απάλλωνος Δαφνιφόρου) ασχολείται με την τυπολογική εξέταση διάφορων περιπτύων/σκαβαλιών και φανερώνει τους δρόμους διακίνησης